

**ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРОФЕСІОНАЛІЗМ»,
«ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА», «ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ»,
«ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА»**

У статті розкривається суть понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка», а також їх компоненти і співвідношення.

***Ключові слова:** професіоналізм, професійна культура, професійна компетентність, професійна підготовка, фахівець, майбутній фахівець.*

В статье раскрывается сущность понятий «профессионализм», «профессиональная культура», «профессиональная компетентность», «профессиональная подготовка», а также их компоненты и соотношение.

***Ключевые слова:** профессионализм, профессиональная культура, профессиональная компетентность, профессиональная подготовка, специалист, будущий специалист.*

The article reveals the essence of the concepts of «professionalism», «professional culture», «professional competence», «professional training» as well as their components and value.

***Key words:** professionalism, professional culture, professional competence, professional training, specialist, future specialist.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку професійної освіти в педагогічній науці з'являються нові поняття, наповнюються новим змістом традиційні й усталені, деякі застарівають, оскільки не апробуються практикою. Забезпечене створює утруднення в науково-дослідницькій роботі та педагогічній практиці. Це пояснюється тим, що професійна педагогіка є комплексною наукою, котра не тільки генерує нові терміни, але й синтезує понятійний апарат суміжних наук: культурології, соціології, психології, фізіології, економіки, права, етики тощо. Істотний вплив на її термінологію справляють інтеграційні процеси, котрі властиві як теорії, так і практиці професійної освіти. Передусім, це стосується інтеграції професійної педагогіки, культури, соціології, економіки, професіології, техніки, виробництва, що має

вияв у взаємопроникненні на єдиній методологічній основі власне педагогічних знань у культурологічні, соціологічні, правові, економічні та інші дослідження.

Мета статті – розкрити суть понять «професіоналізм», «професійна культура», «професійна компетентність», «професійна підготовка».

Основна частина. Вважаємо, що поняття «професіоналізм» є саме таким поняттям, змістове наповнення якого сьогодні немов би «розчинене» в поняттях професійної педагогіки.

На нашу думку, складовими професіоналізму фахівця, зокрема вчителя, є професійна компетентність, професійна культура.

Компетентність – особистісно інтегрований результат діяльності, готовність діяти в сфері власної компетенції, це індивідуальна якість, що визначається особистими успіхами та старанністю в будь-якому виді діяльності, сприяє виконанню своїх обов'язків або сфери компетенції на високому рівні.

Актуальним проявом і результатом набуття компетенції є компетентність як інтелектуально та особистісно зумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, що ґрунтується на знаннях. Іншими словами, соціально зумовлені вимоги до рівня підготовки фахівця називають компетенцією, а рівень відповідності цим вимогам – компетентністю. Отже, компетентність це показник того, добре чи погано виконано справу.

Компетентність – складна інтегрована якість особистості, що зумовлює можливість здійснювати деяку діяльність, причому мова йде не про окремі знання або уміння, навіть не про сукупність окремих процедур діяльності, а про властивість, що дає змогу людині здійснювати діяльність у цілому. Компетентність визначає здатність особистості вирішувати проблеми та типові завдання, що виникають у реальних життєвих ситуаціях, у різних сферах діяльності на основі використання знань, навчального й життєвого досвіду та відповідно до засвоєної системи цінностей.

Професійна компетентність – якісна характеристика рівня оволодіння особистістю своєю професійною діяльністю, яка передбачає: усвідомлення своїх спонукань до цієї діяльності (потреб, інтересів, прагнень, ціннісних орієнтацій, мотивів діяльності, уявлень про свої соціальні ролі); оцінювання своїх особистісних властивостей та якостей як спеціаліста (професійних знань, умінь, навичок, професійно значущих якостей), регулювання на цій основі свого професійного становлення.

Отже, компетентність фахівця є такою характеристикою його

кваліфікації, в якій представлені знання, уміння й якості, необхідні для здійснення професійної діяльності. У самій трактовці цього поняття відображено його здібність застосовувати набуті знання до предмета професійної діяльності. Маючи на увазі предмет професійної діяльності вчителя, можна говорити про те, що його компетентність характеризують наукові знання з однієї або декількох навчальних дисциплін; дисциплін, що стосуються знань про людину (психологія, педагогіка, соціологія, антропологія, фізіологія тощо), гуманітарних дисциплін (філософія, історія тощо); необхідні знання з теорії управління, оскільки вчитель виконує управлінські функції. Крім того, специфіка діяльності вимагає від вчителя знань основ самоосвіти, а також певного педагогічного досвіду інших.

Професіоналізм – особлива властивість людей систематично, ефективно й надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах. У понятті «професіоналізм» відбивається ступінь оволодіння особистістю професійною діяльністю, що відповідає існуючим у суспільстві стандартам й об'єктивним вимогам.

Професіоналізм характеризує високу підготовленість фахівця до виконання завдань професійної діяльності. Професіоналізм фахівця виявляється в систематичному підвищенні кваліфікації, творчій активності, здатності продуктивно задовольняти вимоги суспільного виробництва і культури, що постійно зростають. Передумовою досягнення професіоналізму є достатньо високий розвиток професійно значущих якостей особистості, її спеціальних здібностей.

Високий рівень професіоналізму, якість ділової кваліфікації визначаються, передусім, культурою діяльності як інтегративною, стрижневою характеристикою особистості.

Відображаючи суперечливий, діалектичний характер людської діяльності, професіоналізм можна розглядати і як певну ступінь оволодіння професією, тобто певними способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої професійної культури особистості.

Професійна підготовка майбутнього фахівця у вищому навчальному закладі передбачає сформованість професійної культури, оскільки тільки в культурному середовищі може сформуватися особистість, яка здатна вільно й широко мислити, створювати інтелектуальні цінності, яких завжди потребує суспільство взагалі і вища школа зокрема. Отже, особливої актуальності саме

сьогодні набуває теза «Від людини освіченої – до людини культури», що визначає відродження національної інтелігенції, створення внутрішніх передумов для розвитку творчої індивідуальності фахівця.

Особистість, у якої сформовано професійну культуру, називають професіоналом, тобто людиною високої кваліфікації й майстерності. Іноді для оцінки професійної культури фахівця використовують термін «професіоналізм». На перший погляд, поняття «професіоналізм» й «професійна культура» можна розглядати як рівноцінні при характеристиці професійної діяльності особистості, яка володіє професійною компетентністю. Однак між цими поняттями є істотне розходження: професіоналізм розкриває переважно технологічний, функціональний аспект будь-якої діяльності, виступаючи у якості підсумку і критерію діяльності, а професійна культура є способом й одночасно оцінкою діяльності. Включаючи змістову галузь професіоналізму, професійна культура відбиває й сам процес набуття професіоналізму. Культурний компонент визначає рівень розвитку самого суб'єкта діяльності, його індивідуально-ділові якості. У своїй єдності поняття «культура» й «професіоналізм» відбивають багатоаспектність і динамічність професійної культури як соціального феномена. Професійна культура включає сукупність спеціальних теоретичних знань і практичних умінь, пов'язаних з конкретним видом праці. Ступінь володіння професійною культурою виражається у кваліфікації, яку умовно можна поділити на формальну, засвідчену сертифікатом про закінчення певної навчальної установи, і реальну, яку отримано внаслідок декількох років роботи в даній галузі, що включає сукупність практичних навичок й умінь, тобто професійний досвід, що є невід'ємною частиною професійної культури фахівця.

Суть професійної культури на особистісному рівні виражається мірою освоєння необхідних професійних знань, навичок й умінь, професійного досвіду, ступенем інтеграції професійних і соціальних якостей особистості; здатністю застосовувати сукупність найбільш раціональних способів, прийомів роботи в різних ситуаціях, що складаються в процесі діяльності й забезпечують її високу ефективність. У своєму реальному функціонуванні професійна культура особистості виступає, насамперед, як сукупність конкретних соціально-значущих професійних дій.

Професійна культура є значущою цінністю, складає основу життя людини, слугує показником повнокровної участі індивіда у розвитку ним

людської культури. Відомо, що культурною вважається та людина, яка змогла досконало оволодіти професією, підпорядкувати власне життя будь-якій суспільно корисній справі і в результаті сприяти розвитку суспільного процесу.

Аналізуючи поняття «професійна культура майбутнього фахівця», необхідно визначити, передусім, підходи до розуміння самої категорії «культура».

Культура є підґрунтям формування особистості. Адже ще у «Великій хартії університетів», що була прийнята в 1638 році в Сорбонні для об'єднання всіх університетів, було проголошено: вища школа є інститутом відтворення та передачі культури.

Незважаючи на велику кількість визначень поняття «культура», можна виділити такі основні положення: суть культури – гуманістична, людиноцентрована, творча, що полягає в конкретизації загальнолюдських цінностей стосовно кожної людини; продуктом і одночасно творцем культури є людина; головним джерелом культури є діяльність людини; культура включає в себе способи і результати діяльності людини. Культура розглядається як механізм, що регламентує і регулює поведінку та діяльність людини, а сама людина є її носієм і ретранслятором, тобто культура – специфічно людський спосіб буття, котрий визначає весь спектр практичної та духовної активності людини, її можливості взаємодії з навколишнім світом і собою.

Культура в більш вузькому сенсі – сфера духовного життя людей. В широкому сенсі свого значення культура характеризує всю життєдіяльність людини. Будь-яка сфера людського життя може бути представлена з точки зору її культурної значущості й цінності. Культура включає предметні результати діяльності людей, і реалізовані в діяльності людини знання, вміння й навички, рівень інтелектуального, морального й естетичного розвитку, світогляду, способи і форми спілкування. Культура виражає глибину й невимірність людського буття.

Ємність й універсальність поняття «культура» дозволяють розглядати її поліваріантно, багатоаспектно: як зріз суспільного життя, характеристику рівня розвитку особистості, систему суспільно регулятивних норм, механізм трансляції досвіду, феномен само детермінації тощо.

Існують різні підходи до визначення суті культури. Так, діяльнісний підхід в філософії, психології і педагогії розробив видатний вітчизняний психолог і філософ С. Рубінштейн. На його думку, людина та її психіка

формується і виявляються первісно в практичній діяльності й тому мають вивчатися через їх виявлення в основних видах діяльності (праці, пізнанні, учінні, грі тощо). Основними особливостями діяльності С. Рубінштейн уважав: соціальність – діяльність здійснюється лише суб'єктом (людством, групою людей, особистістю); діяльність як взаємодія суб'єкта з об'єктом є змістовою, предметною, а не суто символічною і фіктивною; діяльність завжди творча й самостійна.

Саме діяльність виступає ядром теорії культури. Категорії «культура» і «діяльність» історично взаємозумовлені. В діяльності можна виділити особливу культурологічну функцію, здійснюючи яку особистість творить себе, самозбагачується і створює умови не лише для свого життя, але і для подальшої трансформації в цілому і зокрема культурного середовища.

У великому, різноманітному й яскравому світі людської культури особливе місце посідає проблема професій, професійної майстерності, оскільки культура як діяльність людини у всіх сферах буття і свідомості може існувати і розвиватися лише тоді, коли людина – суб'єкт культури – оволодіває одним із родів цієї діяльності, тобто професією, і завдяки їй, завдяки отриманим знанням і вмінням може змінити оточуючий світ, природу і себе. Тому вихідним, «базовим» для розуміння професії є категорія «діяльності».

Професія й культура тісно і постійно між собою взаємодіють і одне без одного існувати не можуть. Професія, об'єднуючись із загальнолюдською культурою, породжує таке соціальне явище, яке називається «професійна культура» й охоплює як галузь трудової діяльності людини, такі і якість цієї діяльності, що в результаті складає саму культуру як унікальний феномен всієї людської історії, всього людського буття. Слід відзначити, що витoki професіоналізму, професійної культури в цілому необхідно шукати в трудовій діяльності людей, в суспільному розподілі праці. Саме суспільний розподіл праці і виникнення професій стали об'єктивними стимулами становлення і розвитку культури як «другої природи» людини. І розподіл праці, і поява численних і різноманітних професій – це феномени, що демонструють закономірність загальноцивілізаційної еволюції людства і викликані до життя специфічно-людським способом відношення до оточуючої дійсності – діяльністю.

У науковий обіг термін «професійна культура» було введено В. Подмарковим, що включав у зміст професійної культури: а) особливі знання

даного виду праці, що складають зміст професії; б) знання даної виробничої ситуації, організаційних зв'язків і їх виконавців.

Поняття «професійна культура» отримало широке поширення у вітчизняній педагогіці 80-х рр. ХХ століття, що було поєднано з розробкою культурологічного підходу, з позицій якого розглядалось багато педагогічних процесів і явищ. Так, формування професійної культури розглядалося в якості системоутворюючого чинника становлення майбутнього фахівця.

Професійна культура – це міра, якість діяльності людини в певній, суворо обмеженій галузі її професії, в тому виді діяльності, де вона відчуває себе комфортно, упевнено, вільно.

Термін «професійна культура» підкреслює, що культура розглядається відносно специфічної якості діяльності фахівця і розкриває предметний зміст культури, що визначається специфікою професії, професійної діяльності і професійного товариства. Професійна культура є базовим складником професійної підготовки за фахом. У професійній культурі фахівця знаходить своє вираження не лише взаємозв'язок суспільства, особистості й професії, але і вся його індивідуальна культура. Звідси професійна культура – сукупність світоглядних і спеціальних знань, якостей, умінь, навичок, почуттів ціннісних орієнтацій особистості, які знаходять свій прояв в її предметно-трудова діяльності і забезпечують її більш високу ефективність.

Професійна культура уключає дві сфери: духовну й діяльнісно-поведінкову. Духовна сфера представляє діалектичну єдність професійного-ідеологічного й психологічного компонентів, містить систему професійних знань, переконань, культуру професійного мислення, професійні потреби, почуття, вольову готовність до здійснення професійної діяльності. Діяльнісно-поведінкова сфера поєднує професійно-доцільні способи діяльності й культуру поведінки.

Професійна культура майбутнього фахівця – особистісне утворення, діалектична інтегрована єдність цінностей, між якими існують певні зв'язки і ставлення, що формуються, реалізуються і вдосконалюються у різноманітних видах професійної діяльності й спілкування, визначаючи характер і рівень останніх.

Професійна культура є відкритою системою, адже ідеал – фахівець-інтелігент з досконалим рівнем сформованості особистісної культури – є постійним наближенням до ідеального «Я», а цей розвиток безкінечний, тому й

процес формування професійної культури – безкінечний. Професійна культура є результатом самовдосконалення особистістю своєї неповторної творчої індивідуальності, формування «Я-концепції».

Крім того, професійна культура діалектично пов'язана з усіма елементами особистісної культури: моральною, естетичною, правовою, екологічною тощо, оскільки професійна культура майбутнього фахівця є наскрізною характеристикою інших видів культур, їх складовою і в той же час включає їх в себе. Оскільки професійна культура є синтезом багатьох видів культур (моральної, естетичної, правової тощо), а тому система знань, яка її забезпечує, включає опорні знання з різних предметів: культурологічні, антропологічні, фізіологічні, етичні, акмеологічні, естетичні, фахові тощо.

Професійна культура має дві форми прояву: статичну й динамічну. Статична форма має прояв як репродуктивний рівень професійної культури, що забезпечує її стабільність у певних життєвих і професійних ситуаціях, але не забезпечує її подальший розвиток.

Динамічна форма професійної культури має прояв в уміннях реагувати на зміни в навколишній дійсності й оточенні, змінювати й удосконалювати себе у відповідності зі змінами навколишнього середовища, використовуючи набуту систему цінностей, що відповідає більш високим (конструктивному, евристичному, творчому) рівням культури. Завдяки динамічній формі створюються умови для розвитку особистості та її професійної культури в процесі професійної діяльності, яка повсякчас змінюється.

У цьому процесі зміни форм виявляється суть і діалектика професійної культури: статична форма переходить у динамічну, яка потім, заперечуючи саму себе, переходить у статичну, але на більш високому рівні розвитку культури фахівця. Прояв як статичної, так і динамічної форм, їх діалектична взаємодія відбувається лише в процесі професійної діяльності й спілкування, відбиваючись у кожному з компонентів професійної культури.

Професійна культура майбутнього фахівця представляє собою діалектичну інтегровану єдність професійних цінностей: цінностей-цілей й цінностей-мотивів; цінностей-знань; технологічних цінностей; цінностей-властивостей; цінностей-ставлень. Вони є свого роду осями координат, на основі яких і викреслюється модель професійної культури, які спрямовують і коригують у соціальному, духовному, професійному, особистісному просторі

діяльність фахівця, його перфекціонізм. Указані цінності є структурними компонентами, які гармонійно пов'язані з функціональними компонентами.

Особистість орієнтується на ті цінності, які найбільше їй необхідні в даний час і в перспективі відповідають її інтересам і цілям, імпонують її досвіду. У професійній ціннісній орієнтації фахівця такою цінністю є конкретна професія. *Професійні цінності виступають у якості відносно стійких орієнтирів, за якими фахівець співвідносить своє життя й професійну діяльність.*

Основою системи цінностей, яку необхідно сформувати в особистості, є духовні цінності, транслювання яких відбувається через спілкування у системі «людина – людина». Духовні цінності є підґрунтям формування всебічно розвиненої особистості. Вони є своєрідним епіциклом, розкривають характер і зміст цінностей, характерних для суспільства і сконцентрованих у духовній культурі, що акумульована у мистецтві, науці, моралі, філософії, релігії: це ідеї й уявлення, норми й правила, котрі регламентують професійну діяльність і спілкування в межах суспільства. Вони безпосередньо пов'язані з іншими цінностями.

Означені цінності утворюють систему, яка є змістовою основою професійної культури фахівця. Причому, відразу ж можна вказати на тісний зв'язок між групами: цінності-цілі й цінності-мотиви зумовлюють характер цінностей-знань і технологічних цінностей; цінності-відносини визначаються характером цінностей-цілей і цінностей-властивостей. Отже, система професійних цінностей має синкретичний характер, тобто її функціонування залежить від переплетення усіх її складових. Від розмаїття цінностей фахівця, що визначає його неповторність і унікальність, його аксіологічне «Я», його ціннісні орієнтації, залежить ефективний і цілеспрямований відбір нових цінностей, їх перехід у мотиви поведінки і діяльності. Ці цінності є підґрунтям принципово безкінечного «сходження» фахівця на вищий рівень буття. Ступінь осягнення цінностей у кожного безумовно різний. Єдине, чого не можна собі дозволити – це зупинку в своєму розвитку, вдосконаленні.

Характеристика системи професійних цінностей уможливорює розкриття змісту професійної культури, тобто її структурних компонентів.

Професійні цінності виступають у якості відносно стійких орієнтирів, за якими фахівець співвідносить своє життя й професійну діяльність. Основою системи професійних цінностей, своєрідним епіциклом є цінності духовні,

транслявання яких відбувається у системі «людина-людина». До професійних цінностей відносимо: цінності-цілі, цінності-мотиви, цінності-знання, технологічні цінності, цінності-властивості, цінності-ставлення. Вони взаємопов'язані між собою, тобто система професійних цінностей має синкретичний характер.

Література

1. Викладач вищого навчального закладу : культура, діяльність, професіоналізм / За ред. В.М. Гриньової. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2010. – 150 с.
2. Гриньова В.М. Професійна компетентність учителя: суть, структура, умови формування : Навчальний посібник / В.М. Гриньова, Л.Г. Карпова. – Харків: Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2011. – 109 с.
3. Гриньова В.М. Суть понять «професіоналізм» та «професійна підготовка» Педагогіка та психологія : Зб. наук. праць / За заг. ред. І.Ф. Прокопенка, В.І. Лозової. – Харків: ХНПУ, 2011. – Вип. 40. – Ч. 1. – С. 28-34.
4. Гриньова В.М. Суб'єкти педагогічного процесу // Взаємодія суб'єктів педагогічного процесу : Монографія / В.М. Гриньова, Р.В. Дорогих, С.Ю. Масич, Т.С. Розумна. – Харків: ТОВ «Щедра садиба плюс», 2013. – С. 5-29.
5. Гриньова В.М. Культурологічний підхід // Наукові підходи до педагогічних досліджень : Колективна монографія / В.М. Гриньова, М.К. Подберезський; [за заг. ред. В.І. Лозової]. – Харків: Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 2012. – С. 81-126.
6. Гриньова В.М. Суб'єкти педагогічного процесу // Лекції з педагогіки вищої школи : Навч. посібник / В.М. Гриньова; [за ред. В.І. Лозової]. – [2-е вид., доп. і випр.]. – Харків: «ОВС», 2010. – С. 390-413.
7. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): Монографія / В.М. Гриньова. – Харків: Основа, 1998. – 300 с.
8. Гриньова В.М. Аксиологічний підхід до проблеми педагогічної культури майбутнього вчителя / В.М. Гриньова // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 2-6.
9. Гузій Н.В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та

теоретичні аспекти: Монографія. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.

10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – 112 с.